

UJHÁZI LÓRÁND

A házassági beleegyezéshez szükséges értelmi képesség a Katolikus Egyház hatályos jogi szabályozása szerint

Az 1983-ban kiadott hatályos Egyházi Törvénykönyv egyik legjelentősebb házasságjogi újításának tekinthető, hogy a jogalkotó egy kánonban foglalta össze azokat a követelményeket, melyek az értelem részéről az érvényes házassági beleegyezéshez szükségesek. Az is igaz, hogy a törvénykönyv 1095. kánonja, amely az összefoglalót adja, három nagyon általános kategóriát különít el:

- az értelem elégséges használata;
- az ítélőképesség súlyos hiánya;
- pszichikai természetű okok.

Jelentős kánonjogászok már a törvénykönyv kihirdetése előtt felhívták a figyelmet arra, hogy a kánon általános kategóriái még sok bonyodalmat okozhatnak a házasság semmissé-nyilvánítási joggyakorlatban. Az idő a kritikusokat igazolta. Az egyes egyházmegyei bíróságok joggyakorlatában a házasság semmissé-nyilvánítási keresetek aránytalanul nagy százalékát az 1095. kánon valamelyik általános kategóriája teszi ki.

Ebben a tanulmányban a kánon által említett három általános kategóriát szeretnénk pontosabban körüljárni. Bemutatjuk a kategóriák megkülönböztető jegyeit, és rámutatunk azokra az általános elvekre, melyek mindhárom kategória értelmezéséhez szükségesek. Szeretnénk bizonyítani, hogy az Egyházi Törvénykönyv jogszabályi kerete nem haszontalan, de a jogalkalmazás területén valóban vannak problémák és felületességek.

Az újabb szentszéki dokumentumokon, a *Rota Romana* bírósági ítéletein és a szakirodalom bemutatásán keresztül az elmúlt években felmerült elméleti kérdésekre és a gyakorlati kivitelezésre is szeretnénk utalni. Külön kitérünk a szakértők, a pszichológusok és a pszichiáterek szerepére, és az általuk adott szakvélemény bírósági felülvizsgálatának szükségességére.

I. ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK AZ ÉRTELEMI KÉPESSÉG ÉS A HÁZASSÁGI BELEEGYEZÉS ÉRVÉNYESSÉGÉRŐL

Az értelmi képességet és a házassági beleegyezés érvényességét tárgyaló 1095. kánon átfogó, nagy kategóriákat tartalmaz. Az egyes kategóriák pontosítása a bírósági jogszolgáltatás feladata.¹ A pontosításhoz a jog alkalmazóinak a más tudományos – orvosi, pszichológiai, pszichiátriai stb. – eredményeket is figyelembe kell venniük.²

Az 1095. kánon által megjelölt három kategória (az értelem elégséges használata; az ítélőképesség súlyos hiánya; a pszichikai természetű okok) bár rendelkeznek megkülönböztető jegyekkel, de gyakran előfordul, hogy a házassági beleegyezésre való képtelenség a kánon több pontját is kimeríti.³ Ez a bírósági joggyakorlatban azt jelenti, hogy a keresetlevélben semmisségi címként eleve az 1095. kánon több pontját is meg szokták jelölni. Továbbá a házasság semmisségét megerősítő bírói ítéletben az illetékes egyházi bíróság az 1095. kánon több pontja alapján is kimondhatja a házasság érvénytelenségét.

A jogalkotó már a házasságjogi bevezető kánonokban jelzi, hogy a házasságot csak a jogképes felek beleegyezése hozhatja létre (1057. k. 1. §, 1058. k.). Az 1095. kánon a bevezető kánonok „negatív párjának” is tekinthető. A házasságjogi bevezető kánonok azokat a tulajdonságokat fogalmazzák meg, melyek a házassági beleegyezés létrejöttéhez szükségesek. Az 1095. kánon pedig az értelem sérülésére, hiányára és ennek joghatására mutat rá.⁴ Ez egyben azt is bizonyítja, hogy a házasság lényegi tulajdonságai és céljai a Katolikus Egyház jogi kultúrájában nemcsak elméleti síkon léteznek, hanem sérülésük komoly „jogkövetkezményt”, a házassági beleegyezés érvénytelenségét eredményezi.

A kellő értelemi képesség minden jogcselekmény érvényes végrehajtásához szükséges. Ugyanakkor a házasság „minősített jogcselekmény”, így az értelem elégséges használata nem általánosságban, hanem a házasság mint minősített jogcselekmény vonatkozásában nem szenvedhet hiányt. A házasulandóknak tisztában lenni a házasság természetével, vagyis hogy az az élet teljes közössége,

¹ Vö. JOSE CASTAÑO: *Il sacramento del matrimonio*, Tipolitografia Pioda, Roma, 1994, 325.

² Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: Consensual Capacity for Marriage, *The Jurist* 54 (1994) 483–486.

³ Vö. LUIGI SABBARESE: *Il matrimonio canonico nell'ordine della natura e della grazia*, Urbaniana University Press, Roma, 2006, 240.

⁴ Vö. ANGELO D'AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, Lateran University Press, Città del Vaticano, 2007, 159–160.

amely gyermekek nemzésére és nevelésére, a felek kölcsönös elfogadására és odaajándékozására irányul.⁵ Ennek felismerésére való képesség mind általánosságban, mind az egyes házasság vonatkozásában szükséges.⁶

A szerzők többségének véleménye szerint az értelem elégséges használata és a pszichés képesség nemcsak a pozitív jogszabályok miatt szükséges a házassági beleegyezés érvényességéhez, hanem a „természetjogra” vezethető vissza.⁷ Ezt jelezné a kánon három nagy kategóriáját bevezető mondata – *sunt incapaces matrimonii contrahendi* –, vagyis hogy (a kánonban megjelöltek) képtelenek – *incapaces sunt* – házasságot kötni. Így, mivel „természetjogi” követelményről van szó, az 1095. kánonban foglaltak nem a törvénykönyv kihirdetése után léptek életbe. A „természetjogi” igazságok ugyanis a törvény szövegétől és kihirdetésétől független, örök valóságok. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az általános elvtől eltérően, mely szerint a törvények a jövőre irányulnak, és nincs visszamenő hatályuk (9. k.), a „természetjogi” igazságok és így az 1095. kánon tartalma már a „törvénysszöveg” kihirdetése előtt is létezett. Ennek megfelelően az 1095. kánon egyes pontjai alapján azokat a házasságokat is érvényteleníteni lehet, melyeket az 1983-as CIC – *Corpus Iuris Canonici* – életbelépése előtt kötöttek.

A beleegyezés pillanatában hiányzó értelmi képességet és az ebből adódó érvénytelen beleegyezést nem szabad összekeverni a később kialakult helyzetekkel és a manapság gyakori „boldogtalan” házasságokkal.⁸

⁵ Vö. PEDRO JUAN VILADRICH: Kommentár az 1095. kánonhoz, in Juan Ignatio Arrieta (ed.): *Codice di Diritto Canonico e Leggi Complementari Commentato*, Coletti a San Pietro, Roma, 2004, 725.

⁶ Vö. JOHN BEAL: Kommentár az 1095. kánonhoz, in John Beal – James Coriden – Thomas Green (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*, Paulist Press, New York, 2000, 1297.

⁷ Egyesek az 1095. kánont a közösülési képtelenséghez hasonlítják, amely nemcsak tételes egyházi törvény, hanem a „természetjog” alapján tiltja és teszi érvénytelenné a házasságot. Vö. PAOLO MONETA: Il consenso matrimoniale, in AA. VV., *Il diritto nel mistero della Chiesa*, Lateran University Press, Roma, 2004, 238. Nem minden szerző fogadja el, hogy az 1095. kánon „természetjogi” alapon áll fenn. Vö. MARIO FRANCESCO POMPEDDA: Maturità psichica e matrimonio nei canoni 1095, 1096, *Apollinaris* 57 (1984) 134.

⁸ Vö. PAOLO MONETA: *Il consenso matrimoniale*, i. m. 246.

II. A HÁZASSÁG MEGKÖTÉSÉHEZ SZÜKSÉGES ÉRTELMI KÉPESSÉG TERMINOLÓGIAI, TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A kánonjog történelmében ismert volt az érvényes házassági beleegyezéshez szükséges értelmi képesség fogalma. A kidolgozott megfogalmazás és különösen is az egy kánonban való összefoglaló bemutatás azonban a hatályos CIC újdonsága.

Az 1917-es Egyházi Törvénykönyv házassági beleegyezésről szóló kánonjai (1081–1087. k., 1092. k.) a „pszichés” problémát, mint olyan általános kategóriát, amely lerontja a házassági beleegyezést, egyáltalán nem említették. Történt ugyan említés az *amentia*ra és a *dementia*ra, de ezek még megközelítőleg sem a hatályos CIC 1095. kánonjában tárgyalt kategóriák.

A régi CIC a büntetőjog területén (1917-es CIC, 2201. k.) tárgyalta a mentális problémák néhány fajtáját. Ebből az élet más területére vonatkozó következtetéseket is le lehetett vonni. A súlyos és teljes értelmi zavarra a régi CIC az *amentia habitualis* kifejezést használta (1917-es CIC, 2201. k. 2. §). Ezen belül is szokás volt különbséget tenni teljes – *amentia totalis* – és részleges – *amentia partialis* – értelmi zavar között. Amíg az elsőt, a teljes *amentia*n olyan szellemi akadályoztatottságot értették, amely a személyt minden jogcselekményre,⁹ köztük a házasságra is alkalmatlanná tette, addig a részleges – az *amentia partialis* – csak az élet egy területére terjedt ki. Ezek között volt olyan is, amely éppen a házasságot érintette, és amelyet *insania in re uxorián*ak neveztek. Emellett ismert volt a *mentis exturbatio*, amely az *amentia habitualisszal* szemben nem az értelem állapotszerű, hanem csak ideig tartó korlátozottságát jelentette. Végül pedig létezett az értelem elégséges használatára vagy az ítéletalkotás hiányára használt kifejezés, a *mentis debilitatis*.¹⁰

Már a törvénykönyv kihirdetése előtt megszorodtak az értelem elégséges használatának hiánya miatt beadott semmiségi keresetek. Így elengedhetetlen volt a régi szabályozásnál átfogóbb és átláthatóbb jogszabályi alap megteremtése. Olyan kategóriák kidolgozására volt szükség, amelyek a régi felosztásnál pontosabbak, és lehetőséget adnak az egyes jelenségek besorolására és értékelésére, de ugyanakkor általánosságuk miatt mégsem válnak leszűkítő kategóriává. A kérdés nagy gyakorlati jelentősége miatt a kánon kidolgozása viszonylag hosszú folyamat volt, és a megfogalmazás alapos megfontolást igényelt. Ezt mutatja a végső változat előtti sok szövegtervezet is. A törvény megszövegezéséhez jelentős segítséget jelentett a már létező bírósági gyakorlat.

⁹ Vö. STANISLAUS WOYWOD – CALLISTUS SMITH: *A Practical Commentary on the Code of Canon Law*, Herder, New York, 1952, Vol. II. 451.

¹⁰ Vö. ANGELO D'AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 160.

III. AZ ÉRTELEM ELÉGSÉGES HASZNÁLATA

A jogalkotó az 1095. kánonban elsőnek az értelem elégséges használatának hiányát említi. A kánon régi és általános jogi tételt fogalmaz meg, és alkalmaz a házasság területére: a házassági beleegyezés, mint minden emberi cselekedet, feltételezi a szabadságot és az értelmi képességet.¹¹

Annak ellenére, hogy a joggyakorlatban mind az 1917-es CIC kiadása előtt, mind annak kihirdetése után azokat, akik az értelem elégséges használatára képtelenek voltak, alkalmatlannak tartották a házasságkötésre, de maga a kategória nem volt alaposan kidolgozva.¹² Sem a világi, sem az egyházi jogszolgáltatás, sem egyéb tudományok nem dolgozták ki pontosan, hogy mit jelent az a minimális értelmi képesség, amely szükséges az érvényes házassági beleegyezés kinyilvánításához. Maga az „értelem elégséges használata” kifejezés is meglehetősen későn jelent meg, szemben a ma már nem túl elegáns „amentia”, vagyis „örültség” és „dementia”, „gyengeelméjűség” kifejezéssel. A régi kifejezések nem orvosi vagy pszichológia alapon fogalmazódtak meg, hanem hagyományos kifejezései voltak a „normális” értelmi képességtől való eltérés jelölésére.¹³ Az új törvénykönyv megszövegezésekor az orvostudomány és a pszichiátria már jelentős lépést tett a jelenségek megfigyelése, besorolása és értékelése tekintetében.

Emellett a CIC ma is általánosan fogalmaz. A közelebbi meghatározás a jogszolgáltató bíróságok, különösen is a *Rota Romana*, illetve a joghagyomány és a jogszolgáltatás alapján a kánonjogászok feladata maradt.¹⁴ Az értelem elégséges használata általánosságban azt jelenti, hogy valaki képes a valóságról képet alkotni, következtetéseket levonni, objektíve igaznak vagy hamisnak ítélni a körülötte zajló eseményeket.

Az egyházi jogalkotó meghatároz néhány általános szempontot arra vonatkozóan, hogy kik azok, akik nem képesek az értelem elégséges használatára. Ez egyrészt jelenti a hét év alatti gyermekeket (97. k. 2. §), másrészt azokat, akik

¹¹ Gratianus dekrétuma nemcsak a kánoni hagyományra, hanem a római jogra, Jusztinianusz *Digestájára* hivatkozik, mikor kijelenti, hogy az értelem elégséges használata minden házasságkötéshez szükséges. Vö. ANGELO D'AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 160.

¹² Vö. JOHN R. KEATING: *The Legal Test of the Marital Insanity*, *Studia Canonica* 1 (1967) 21–36.

¹³ Vö. THOMAS DOYLE: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, in James Coriden – Thomas Green – Donald Heintschel (eds.): *The Code of Canon Law A text and Commentary*, Paulist Press, New York, 1985, 775.

¹⁴ Vö. ANGELO D'AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 240–241.

állapotszerűen nem képesek az értelem elégséges használatára, és így nem felelnek magukért, és a gyermekekkel egyenlő kánonjogi elbírálás alá esnek (99. k.).

Az 1095. kánon szóhasználata, az „értelem elégséges használata” alatt egyrészt azt az általános képességet értjük, amely minden jogcselekmény érvényességéhez szükséges (99. k.).¹⁵ Másrészt azt jelenti, hogy valaki objektív képet tud alkotni arról, mi a házasság, és hogy az milyen lényegi tulajdonságokkal jár együtt.¹⁶ Hét éves kor után azt feltételezzük, hogy a személy általában képes az értelem elégséges használatára (97. k. 2. §). A házasságkötés esetén pedig szintén a személyek jogképességét tételezzük fel (1058. k.), illetve hogy tisztában vannak azzal, hogy a házasság milyen lényegi tulajdonságokkal rendelkezik, továbbá hogy a házassági beleegyezés a gyermekek nemzésére és nevelésére, illetve a felek kiteljesedésére irányul. Ezért az értelem elégséges használatának általános és a házassági beleegyezésre vonatkozó képessége nem igényel külön bizonyítást. Bizonyítani azt kell, ha az egyik vagy mindkét fél a beleegyezés pillanatában nem volt az értelem elégséges használatának birtokában.

Az 1095. kánon az értelem *elégséges* használatáról beszél. Az „értelem” itt nem filozófiai szakkifejezésként szerepel, vagyis nemcsak a megismerő vagy elvonatkoztató képességre utal, hanem a gyakorlati, mindennapi életben való eligazodási képességet jelenti. Az elégséges használat azt is jelzi, hogy nem az értelem használatának kiváló, de még csak nem is a teljes szintjéről van szó, hanem arról a minimumról beszélünk, amely a házassági akarat kinyilvánításához kell.¹⁷ Ezért a jelentős pszichés megbetegedések, mint a skizofrénia,¹⁸ a mániákus depresszió stb. is csak akkor eredményezik a beleegyezés érvénytelenségét, ha a betegség olyan jelentős méreteket ölt, hogy az értelem elégséges, vagyis minimális használata is lehetetlenné válik.

Az 1095. kánon 1. pontja a házasságkötés pillanatára összpontosít.¹⁹ A törvénykönyv átdolgozásakor volt olyan szövegtervezet, amely úgy fogalmazott, hogy nem köthetnek házasságot azok, akiknek értelemi problémái vannak, egészen addig, amíg ez a probléma fennáll, és lehetetlenné teszi az értelem hasz-

¹⁵ Vö. ANGELO D’AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 164–165.

¹⁶ Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: *Consensual Capacity for Marriage*, i. m. 482–486.

¹⁷ Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: *Consensual Capacity for Marriage*, i. m. 492.

¹⁸ Skizofrénia házasságra gyakorolt hatásaihoz lásd RAYMOND L. BURKE: *Lack of Discretion of Judgment Because of Schizophrenia: Doctrine and Recent Rotal Jurisprudence*, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Rome, 1986.

¹⁹ Vö. LÁSZLÓ ÖRSY: Matrimonial Consent in the New Code: Glossae on Canons 1057–1103, 1107, *The Jurist* 43 (1983) 64.

nálatát.²⁰ Végül az időbeli tényezőre való utalás nem került be a hatályos CIC szövegébe. Az 1095. kánon sem a házasságkötés előtti, sem a házasságkötés után kialakult értelmi állapotról nem szól. Így sem a házasságkötés után jelentkező mentális probléma, sem az értelem elégséges használatát befolyásoló, de a házasságkötés pillanatában már megszűnt tényezőnek nincs hatása a házassági beleegyezés érvényességére. Ennek ellenére az átfogóbb helyzetkép megalkotása érdekében mind a házasságkötés előtti, mind a házasságkötés utáni állapotot meg szokták vizsgálni, hogy magáról a házassági beleegyezés érvényességéről teljesebb képet kapjanak.²¹ A gyakorlatban ez azokban a kérdésekben jelenik meg, amelyeket az érvénytelenség kimondására irányuló per alatt a felperesnek, az alperesnek és a tanúknak feltesznek.

A házasságkötést megelőzően diagnosztizált, súlyos és hosszantartó, az értelem elégséges használatát befolyásoló problémák esetében azt tételezzük fel, hogy azok örökös természetűek. Ennek megfelelően a változó állapotoknak, vagyis az ún. „világos pillanatoknak” a beleegyezés érvényessége szempontjából a hatályos jogi szabályozás nem tulajdonít jelentőséget.²²

A kánonjogászok megítélése a világos pillanatokban végzett jogcselekményekről és a házassági beleegyezés érvényességéről nem volt mindig egységes és a mai állásponttal megegyező. Sokáig tartotta magát az az elgondolás, hogy a világos pillanatokban kötött házasságok érvényes kötésnek számítanak. Egyes szerzők még a XIX. században is kifejezésre jutatták, hogy bár elméletileg lehetséges a világos pillanatokban érvényes házasságot kötni, de gyakorlati szempontból jobb, ha az ilyen mentálisan beteg személy jogképtelenségét tételezzük fel.²³ A hatályos jogi felfogás, mely szerint azok, akik állapotszerűen nem rendelkeznek az értelem elégséges használatával, még világos pillanataikban sem hajthatnak végre érvényes jogcselekményeket, akkor alakult ki, mikor a pszichológia és az orvostudomány az egyes betegségek feltérképezésének még nagyon az elején tartott. Így a jogbiztonság szempontjából logikus volt, hogy a jog a ma is érvényes felfogás felé mozdult el. Napjainkban, amikor az orvostudomány egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a tünetmentes és a személy beszámítható állapotainak, illetve a gyógyszeres kezeléseknak, lehet, hogy érdemes újra átgondolni a „világos pillanatokban” adott házassági beleegyezés joghatását.

²⁰ Vö. *Communicationes* 7 (1975) 46.

²¹ Vö. LUIGI SABBARESE: *Il matrimonio canonico nell'ordine della natura e della grazia*, i. m. 241.

²² Vö. PAOLO MONETA: *Il consenso matrimoniale*, i. m. 241.

²³ Vö. PETRO GASPARRI: *Tractatus Canonici de Matrimonio*, Paris, Vol. II., 1892, 10–11.

A Kódex nem sorolja fel tételesen, hogy mi eredményezheti az értelem elégséges használatának hiányát. Meg lehet említeni a pszichikai természetű okokat, a visszamaradott értelmi fejlődést, az idegi problémákat, illetve az örökölt tulajdonságokat stb. Minden esetet külön kell vizsgálni, és figyelembe kell venni a betegség természetét, súlyosságát, illetve az értelem használatára gyakorolt hatását.²⁴

Az értelem elégséges használatának hiánya felléphet alkalmoszerűen például kábítószer, alkohol, mérgezés, hipnózis stb.²⁵ hatására is. Ez ugyanúgy a házassági beleegyezés érvénytelenségét eredményezi, mint ha az értelem elégséges használatának hiánya állapotszerű lenne.²⁶ Az értelmi képességet befolyásoló szerek rendszeres használata esetén szenvedélybetegség is kialakulhat. A joggyakorlat ismeri azokat az eseteket is, mikor éppen az adott szertől való elvonás következtében lép fel az értelem használatának hiánya, amely a házassági beleegyezés érvénytelenségét eredményezi.

IV. AZ ÍTÉLŐKÉPESSÉG SÚLYOS HIÁNYA

Az 1095. kánon az értelem részéről jelentkező második hiányosságként az ítélőképesség hiányát említi.

²⁴ Vö. PAOLO MONETA: *Il consenso matrimoniale*, i. m. 240–241. Illetve ugyancsak fontos, hogy ezek ne elméleti síkon létező betegségek, hanem a valóságban igazolható jelenségek legyenek. Vö. CARLO TRICERI: Incapacità a prestare valido consenso, *Monitor Ecclesiasticus* 108 (1983) 360.

²⁵ Mivel az elmúlt években egyre többször kerültek elő a bírósági gyakorlatban ilyen esetek, ennek gazdag kánonjogi irodalom született. A különböző kábítószer eltérő hatást váltanak ki, mind állapotszerű, mind egyes fogyasztás alkalmával. A hatás a fogyasztás és függés mértékétől is függ. A különböző típusú kábítószeres házassági beleegyezésre gyakorolt hatásaihoz és a rotai joggyakorlathoz lásd PASQUAEL SILVESTRI: L'incapacità a sposare e la droga, in id. (ed.): *La nullità del matrimonio canonico*, Guida, Roma, 2004, 99–139. A kábítószer hatása leronthatja a házassági beleegyezést, ha az illető a házasságkötés pillanatában kábítószer hatása alatt van, vagy olyan mértékű kábítószer-függőség alakult ki, hogy az ítéletalkotás képességének a hiánya állandósult állapotként jelentkezett. A kábítószer abban az esetben is leronthatja a házassági beleegyezést, ha a kábítószer-függőség miatt a házasságkötés pillanatában súlyos elvonási tünet lép fel. Vö. ANGELO D'AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 182.

²⁶ Vö. PEDRO JUAN VILADRICH: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 725. – Ezek a szerek azt is bizonyítják, hogy az értelem elégséges használatának hiányát nem csak pszichés betegségek idézhetik elő. Vö. JOSE CASTAÑO: *Il sacramento del matrimonio*, i. m. 324.

Az egyházi jogalkotó az életállapot megválasztásának minden esetben megköveteli, hogy a személy kellő érettséggel rendelkezzen. Akár a megszentelt életéről (642. k. 721. k. 3. §), akár a celibátus intézményéről van szó (1031. k.), a jogalkotó kéri, és egyben feltételezi, hogy a személy kellő érettséggel rendelkezik, és felelős döntést tudni hozni, hogy valóban azt az élethívatót akarja választani. A házassági beleegyezésnél is szükséges, hogy a házasságkötő felek meg tudják ítélni, hogy mihez adják a beleegyezést. Ez egyrészt vonatkozik általában a házasságra, másrészt a saját házasságukra.²⁷

Az 1095. kánon nem egy betegség, lelki zavar orvosi értelemben vett súlyosságáról, hanem az ítélőképesség súlyosságáról beszél.²⁸ A kánon azt is jelzi, hogy az ítélőképességnek nem akármilyen hiányáról van szó, hanem annak egyrészről súlyosnak, másrészről pedig a házassághoz kapcsolódó lényegi jogokat és köteleességeket érintőnek kell lennie. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az ítélőképességnek abban kell hiányt szenvednie, hogy a házasság az élet és szeretet teljes és kizárólagos közössége, amely egy életen keresztül tart, gyermekek nemzésére és nevelésére, és a felek kiteljesedésére irányul.²⁹ Nem olyan kötelezettségekről van szó, amelyet a felek határoznak meg, és nem csak az együttélés „járulékos” elemei, melyek megkönnyítik vagy megnehezítik a házastársi együttélést.

A kánon első pontjával szemben az ítélőképesség hiánya nem olyan pszichés betegségről vagy tényezőről szól, amely az élet egész területére kihat. Ezek olyan tényezők, melyek az ítélőképességet csak kifejezetten a házasság lényegi tulajdonságainak megítélése vonatkozásában rontják le. Nem kizárt, hogy az ilyen személy a házasság lényegi tulajdonságai tekintetében az ítéletalkotás súlyos hiányában szenved, de az élet más területén kiegyensúlyozott és felelős döntéseket tud hozni.³⁰ Így lehet, hogy az egyik vagy mindkét fél a házasság lényegi tulajdonságairól, az egységről és a felbonthatatlanságról, illetve a házasság céljáról alapvetően téves ítéletet alkot, és nem képes érvényes házassági beleegyezést adni, de az élet más területén érvényes jogcselekményeket hajt végre.

Az ítélőképesség hiánya állandósult állapotként és átmenetileg is felléphet. Nem példanélküli, mikor egy nem várt terhesség³¹ olyan idegi és pszichés megpróbáltatás elé állít valakit, hogy amíg a helyzete nem „normalizálódik”, az ítéletalkotás olyan mértékben sérül, hogy érvényes házassági beleegyezést adni nem

²⁷ Vö. THOMAS DOYLE: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 776.

²⁸ Vö. PEDRO JUAN VILADRICH: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 726.

²⁹ Vö. JOSE CASTAÑO: *Il sacramento del matrimonio*, i. m. 330–331.

³⁰ Vö. PAOLO MONETA: *Il consenso matrimoniale*, i. m. 242.

³¹ Vö. Coram Ragni, 1986. VII. 11, *Sacrae Romanae Rotae Decisiones* 78 (1986) 444–457.

képes.³² Szintén átmeneti jelleggel okozhat nagyfokú érzelmi és pszichés ki-egyensúlyozatlanságot munkahelyi vagy családi életből származó stresszhelyzet.³³

Az ítélőképesség súlyos hiánya tartós jelleggel is kialakulhat, melyben a társadalmi és a családi háttérnek nagy szerepe lehet. Megvan az esélye annak, hogy a Katolikus Egyház felfogása szerint „súlyosan” hibás ítéletet alkot a házasságról az, aki olyan társadalmi vagy családi közegben nőtt fel, ahol a válás általánosan elfogadott volt, ahol a házasságot nem tartották felbonthatatlannak, vagy akár többnejűség volt szokásban.

Ellenben az eredetileg helyes családi és társadalmi kép is torzulhat, ha valaki az élete folyamán olyan közösségbe kerül – szekták, antiszociális csoportok stb. –, ahol a házasság lényegéről és céljáról alkotott kép jelentősen eltér attól, amelyet a Katolikus Egyház képvisel.³⁴ Ezt a társadalmi-kulturális befolyásoltságot, amely lerontja a házassági beleegyezést, ma mind a joggyakorlat, mind az egyes szerzők jól elkülöníthető kategóriaként kezelik.³⁵ Ilyenkor a legtöbb esetben semmilyen pszichés-pszichikai probléma nem áll fenn, hanem az ítélőképesség hiányát a társadalmi közeg, illetve az életstílus eredményezi.³⁶ Ilyen helyzetben azonban arra is van esély, hogy az idő múlásával a személy házasságról alkotott ítélete visszatér az eredeti helyes útra, és kánonilag érvényes házassági beleegyezést tud adni. A hagyományosan keresztény társadalmakban élők esetén még ma is azt tételezzük fel, hogy alapvetően megfelelő ítéletet tudnak alkotni a házasság céljáról és lényegi tulajdonságairól.

Ellenben az sem kizárt, hogy bár a személy olyan társadalmi vagy családi közegben nőtt fel, ahol a házasság lényegi tulajdonságairól és céljairól alapvetően téves felfogás uralkodott, saját házassága vonatkozásában mégis helyes ítéletet alkot, és érvényes házasságot köt.³⁷

Ezért az egyházi bíróság a házasság érvényességének vizsgálatánál figyelembe veszi a családi és társadalmi környezetet, és az ítélőképesség szintjét a konkrét házasság vonatkozásában vizsgálja.³⁸ A bírósági jogszolgáltatásban változás fi-

³² Vö. JOHN BEAL: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 1301.

³³ Vö. Coram Giannecchini, 1986. VI. 17, *Sacrae Romanae Rotae Decisiones* 78 (1986) 382.

³⁴ Vö. JOHN BEAL: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 1301. Lásd még Coram Davino, 1985. III. 20, *Sacrae Romanae Rotae Decisiones* 77 (1985) 180.

³⁵ Ilyen antiszociális és liberális eszméket valló csoporthoz csatlakozó személy házasság érvénytelenségének kimondásához és az elvi megalapozáshoz lásd Coram Stankiewicz, 1982. VI. 23, in *Sacrae Romanae Rotae Decisiones* 74 (1982) 421–432.

³⁶ Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: *Consensual Capacity for Marriage*, i. m. 502–503.

³⁷ Vö. ANGELO D’AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 169.

gyelhető meg.³⁹ Az ötvenes és hatvanas években több olyan *rotai* ítélet születet – például nimfománia⁴⁰ vagy homoszexualitás esetén⁴¹ –, mikor az ítéletből az derül ki, hogy a felet képesnek tartották ugyan a házassági beleegyezésre, de arra nem, hogy a házassági ígéretnek eleget tegyen. Ma a „jogszabály” szövegével összhangban ilyen esetekben a beleegyezés pillanatában már létező és a házasság lényegi tulajdonságait és céljait érintő ítéletalkotási hiányról beszélünk.

Az 1983-as Egyházi Törvénykönyv életbelépése után az egyházi bíróságok joggyakorlatában jelentősen megnövekedett azoknak a semmissé-nyilvánítási kereseteknek a száma, melyek az ítélőképesség súlyos hiánya miatt támadták a házasság érvényességét. Mivel azonban az 1095. kánon általánosan fogalmaz, az ítélőképesség súlyos hiányának kategóriája pontosítást igényelt. Így a joggyakorlatban és ennek nyomán a szakirodalomban megfogalmazódik, hogy az ítélőképesség hiánya a pszichés jellegű problémákkal, a pszichés-érzelmi éretlenséggel, egyes helyzetekben súlyos kiegyensúlyozatlansággal és bizonytalansággal függ össze. A felsorolt tényezőknek azonban olyan mértékben kell fennállni, hogy azok valóban képtelenné tegyék a személyt arra, hogy érvényes házassági beleegyezést adjon.

A bírósági joggyakorlatban gyakori, hogy az ítéletalkotás súlyos hiányát az érzelmi éretlenséggel hozzák kapcsolatba. Az egyházi jogalkotó alacsony korban – férfiak esetében 16, nők esetében 14 évben – határozza meg a házasság érvényes megkötéséhez szükséges minimális életkort (1083. k. 1. §). Sokan azonban még jóval az egyházi jogalkotó által meghatározott minimális életkor betöltése után is olyan érzelmileg „éretlen” állapotban vannak, hogy nem képesek érvényes házassági beleegyezést adni.⁴²

Az érzelmi éretlenség azonban szintén nem egy pontos „jogi” kifejezés. Inkább egy kiindulópont a személy életére és így a házassági beleegyezésre vonatkozóan.⁴³ Nehézséget okozhat, hogy a házassági beleegyezés érvényessége szempontjából sok esetben olyan érzelmi és irracionális tényezők is szerepet játszanak, melyek mások által nem is ismertek, vagy a beleegyezés pillanatában még csak látensen

³⁸ Vö. PEDRO JUAN VILADRICH: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 726.

³⁹ Vö. THOMAS DOYLE: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 777.

⁴⁰ Vö. Coram Sabattini, 1957. VI. 21, *Sacrae Romanae Rotae Decisiones* 49 (1957) 500–513.

⁴¹ Vö. Coram Lefebvre, 1967. XII. 2, *Sacrae Romanae Rotae Decisiones* 78 (1967) 803.

⁴² Vö. MARIO FRANCESCO POMPEDDA: *Maturità psichica e matrimonio nei canoni 1095, 1096*, i. m. 134; PASQUAEL SILVESTRI: *L'incapacità a sposare l'imaturità e le patologie*, in id. (ed.): *La nullità del matrimonio canonico*, Guida, Roma, 2004, 303–389.

⁴³ Vö. ANGELO D'AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 167.

léteztek, és csak később realizálódtak.⁴⁴ Az „éretlenség” foka is jelentősen eltérhet, és ettől a ténytől a bírósági joggyakorlat nem tekinthet el. Az érzelmi éretlenség olyan személyeknél is kialakulhat, akik akár átlag feletti értelmi vagy intellektuális képességekkel rendelkeznek.⁴⁵

V. PSZICHIKAI TERMÉSZETŰ OKOK

Az egyházi jogalkotó az 1095. kánonban utoljára a pszichikai természetű okokat említi, amelyek az értelem részéről felléphetnek. Az 1983-as CIC az „értelem részéről” fellépő hiányosságok között tárgyalja a pszichés problémákat, annak ellenére, hogy a pszichés eredetű problémák nemcsak az értelemre, hanem a teljes emberi cselekedetre kihatnak. Ahogy arra már utaltunk, az értelem elégséges használatának és az ítéletalkotás hiányának (1095. k. 1°, 2°) az okai is lehetnek pszichés eredetű problémák. Így az 1095. kánon utolsó pontja sok esetben a kánon másik két pontjának is az alapját képezi. Mégsem lehet egyenlőségjelet tenni a két első pont valamelyike és a kánon harmadik pontja közé. A megkülönböztetésre a *Rota Romana* már a hetvenes években hozott ítéleteiben (a Kódex kihirdetése előtt) is törekedett. Ezekben az ítéletekben érzékeltetni akarták, hogy pszichés problémák esetén nem a kellő szabadság hiányáról vagy a belső kényszeréről van szó, nem is arról, hogy a felek tévesen ítélnék meg a házasság lényeges tulajdonságait és céljait, hanem egy olyan probléma lép fel, amely miatt az egyik vagy mindkét fél nem is képes érvényes házassági beleegyezést adni.⁴⁶

Az 1095. kánon három általános kategóriája közül „a pszichikai természetű okokat” lehet a legáltalánosabb kategóriának tekinteni, és sok esetben legnehezebben igazolni. Az Egyházi Törvénykönyvnek sem nem célja, sem nem feladata, hogy a pszichés betegségekről kimerítő listát adjon. A betegségek magas száma és pszichiátria iskolánként eltérő megítélése, illetve a szakkutatások újabb és újabb eredményei miatt ez egyébként sem lenne lehetséges.⁴⁷ Sőt a bírósági joggyakorlat nem is magát a betegséget vagy a pszichés problémát, hanem annak a házassági beleegyezésre gyakorolt hatását vizsgálja. Az 1095. kánon 3.

⁴⁴ Vö. PAOLO MONETA: *Il consenso matrimoniale*, i. m. 242.

⁴⁵ Vö. Coram Stankiewicz, 1986. XII. 18, *Sacrae Romanae Rotae Decisiones* 78 (1986) 747.

⁴⁶ Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: *Consensual Capacity for Marriage*, i. m. 508.

⁴⁷ Vö. HEBER MCMAHON: The Role of Psychiatric and Psychological Experts in Nullity Cases, *Studia Canonica* 9 (1975) 66.

pontjának általános megfogalmazása egyben arra is rámutat, hogy a pszichés problémákon nem szabad csak a pszichoszexuális devianciákat érteni.⁴⁸

Az általános megközelítést a kánon 3. pontjának második fele valamelyest pontosítja. Ez ugyanis meghatározza, hogy nem akármilyen pszichikai problémákról van szó, hanem kifejezetten olyan pszichés betegségekről, melyek következtében az egyik vagy mindkét fél a „házasság lényegi kötelezettségeit”, vagyis az egységet és a felbonthatatlanságot, illetve a gyermekek nemzését és nevelését és a másik fél javát nem tudja vállalni.

A pszichés képtelenség lehet relatív vagy abszolút, attól függően, hogy a személyt általában vagy csak egy adott személlyel szemben teszi alkalmatlanná a házasságkötésre. Amíg az „abszolút” pszichés betegség mindenesetben, addig a relatív csak adott személlyel/személyekkel szemben rontja le a házassági beleegyezést.⁴⁹ Ugyanakkor disszonancia fedezhető fel a joggyakorlat és az orvostudomány között. Amíg az egyházi joggyakorlat ismeri és használja is a relatív pszichés képtelenség fogalmát, addig az orvostudomány az ilyen betegségek létét is kétségbe vonja. Kérdéses ugyanis számukra, hogy lehetséges-e egyáltalán, hogy egy valóban „súlyos” pszichés probléma csak relatíve egy személlyel, egy házassággal kapcsolatban lépjen fel.⁵⁰ A relatív pszichés probléma kategóriája a kánonjog elméleti és nem joggyakorlati oldala felől is kérdéses. Ha ugyanis a pszichés probléma természetjogi alapon eredményezi a házasság érvénytelenségét, hogyan lehet az, hogy ugyanaz a jelenség az egyik esetben a házasság érvénytelenségét eredményezi, a másik esetben pedig nincs hatással a beleegyezésre?

A pszichés problémák vizsgálatánál fontos az időbeli tényezőket is figyelembe venni. A pszichés betegségek sok esetben a házasság együttlés alatt alakulnak ki. Ezek megnehezíthetik ugyan a házastársi együttlést, de nincsenek hatással a házassági beleegyezés érvényességére. Azoknak a pszichés természetű okoknak ugyanis, me-

⁴⁸ Ez világosan megfogalmazódott már a törvénykönyv átdolgozása alatt is. Vö. *Communicationes* 7 (1975) 50.

⁴⁹ Egyes szerzők a hiperaktív szexuális beállítottságot szokták példaként említeni. Ha a házasságban mindkét fél szexuálisan hiperaktív, és ebből kifolyólag megtartják a házassági hűséget, akkor ez a „jelenség” nem rontja le a házassági beleegyezést. Ellenben, ha csak az egyik fél részéről jelentkezik ez a szexuális beállítottság, és ebből kifolyólag nem tudja vállalni, illetve megtartani a házassági hűséget, akkor ez leronthatja a házassági beleegyezést. Vö. GOMEZ PINTO: *Incapacitas assumendi matrimonii onera in novo CIC*, in Zenon Grochowsky – Julio César Vidal Ortiz (eds.): *Dilexit Iustitiam: Studia in honorem Aurelli Card. Sabbatini*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1984, 27.

⁵⁰ Vö. THOMAS DOYLE: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 778–779.

lyek miatt az egyik vagy mindkét fél nem tudja a házasság lényegi kötelezettségeit teljesíteni, már a házasságkötés pillanatában létezniük kell.⁵¹ Az is igaz, hogy sok pszichés betegség csak a házastársi együttélés alatt manifesztálódik.⁵²

Másrészről egyes pszichés betegségek esetén, amelyek bár a házassági beleegyezés érvénytelenségét eredményezhetik, de megfelelő kezeléssel megszüntethetőek, az eredményes kezelés után érvényes házassági beleegyezést lehet adni. Hasonlóképpen érvényes házasságot köthet, akinek a pszichés állapota olyan szintre kerül, hogy az már nem annyira súlyos, hogy ne tudná vállalni a házassági ígéretből származó kötelezettségeket.

A pszichés eredetű problémák kategorizálása

Az 1095. kánon általános szóhasználata mind a joggyakorlat, mind a szakirodalom számára lehetőséget biztosított, hogy a pszichés jelenségeket meglehetősen széles határok között értékeljék. Ezért az egyes irányzatokat és az ebből adódó nehézségeket érdemes alaposabban megvizsgálni.

A házassági beleegyezés érvényessége szempontjából minden olyan pszichés, pszichikai és lelki betegséget meg lehet említeni, amely képtelenné teszi a személyt az érvényes házassági beleegyezésre. Azonban csak azok a betegségek és pszichikai okok eredményezik a házassági beleegyezés érvényes megadására való képtelenséget, melyek egyrészt általában is súlyos betegségek, másrészt a konkrét házasság vonatkozásában is olyan jelentős hatással bírnak, melyek az egyik vagy mindkét felet alkalmatlanná teszik a házasság lényegi terheinek vállalására.⁵³

Így például a súlyos szexuális zavarok (nimfomania, szexuális hiperaktivitás, szodomizmus, homoszexualitás,⁵⁴ transzszexualitás, fetiszizmus stb.) mint pszichés eredetű problémák lehetetlenné teszik a házasság lényegi tulajdonságainak vállalását.

⁵¹ Vö. LUIGI SABBARESE: *Il matrimonio canonico nell'ordine della natura e della grazia*, i. m. 242.

⁵² Vö. ANGELO D'AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 175.

⁵³ Vö. LUIGI SABBARESE: *Il matrimonio canonico nell'ordine della natura e della grazia*, i. m. 242.

⁵⁴ A „hagyományos” semmisségi perciók közé nehezen lehetett elhelyezni a homoszexualitást. Ez a szexuális beállítottság a Katolikus Egyház jogi megközelítése szerint alkalmatlanná teszi a személyt az életközösség, a házastársi szeretet kialakítására, és a házasság lényegi terheinek vállalására. Vö. PASQUAEL SILVESTRI: *L'omosessualità e il matrimonio canonico*, in id. (ed.): *La nullità del matrimonio canonico*, Guida, Roma, 2004, 303–389. Az ilyen esetekre hozott *rotai* ítéletekhez lásd még JOHN ROGG SCHMIDT: *Homosexuality and the Validity of Matrimony – A Study in Homo-psychosexual Inversion*, *The Jurist* 32 (1972) 381–399; IVAN FUCEK: *Omossessuali nel celibato e nel matrimonio: alcuni casi*, *Periodica* 83 (1994) 273–291.

A házassági beleegyezésre való képtelenséget súlyos pszichés eredetű viselkedési zavarok is okozhatják: narcizmus, súlyos antiszociális és erőszakos viselkedés, drog, alkoholfüggés vagy akár a súlyos hazardjáték szenvedély is. A felsorolás nem kimerítő. Sem az egyházi bíróságoknak, sem az egyes kánonjogászoknak nem feladata, hogy pszichiátria szakkönyvként pontos felsorolást adjanak. A betegségek orvosi osztályozása és szakszerű bemutatása az orvostudomány és a pszichiátria feladata. Attól függetlenül, hogy egy „jelenséget” a pszichiátria vagy a pszichológia betegséggé nyilvánít, a konkrét eseteket még külön is meg kell vizsgálni. Ugyanaz a betegség ugyanis nagyon széles skálán mozoghat, és eltérő lelki hatásokat eredményezhet.⁵⁵ A *Rota Romana* ítéletei gyakran hangsúlyozzák, hogy az egyes esetek vizsgálatánál azt kell elsősorban figyelembe venni, hogy a betegség az adott házasság vonatkozásában lerontja-e a házassági beleegyezést.⁵⁶

A konkrét esetek könnyebb értékelése érdekében egyes kánonjogászok azt javasolják, hogy a közösülési képtelenség házassági akadályával szemben támasztott általános kategóriáit vegyék figyelembe a pszichés jelenségek vizsgálatánál is. Az egyházi jogalkotó meghatározása szerint egyházi jogi értelemben csak akkor beszélhetünk közösülési képtelenségről, ha az megelőző, örökös és gyógyíthatatlan (1084. k. 1. §). Csak az ilyen közösülési képtelenség eredményezi a házasság érvénytelenségét. A három szempont meghatározásával a jogalkotó a jogalkalmazó bíróságok munkáját kívánta megkönnyíteni. Az említett szerzők szerint a megelőző, az örökös és a gyógyíthatatlan hármaskategóriája az egyes pszichés problémák értékelésénél is segítő szempont lehet.⁵⁷ Ez a megközelítés bár néhány *rotai* ítéletben is fellelhető,⁵⁸ de ezt sem a szerzők többsége, sem a bírósági joggyakorlat nem tette magáévá. Pszichés betegség esetén ugyanis nem szükséges, hogy az örökös és gyógyíthatatlan legyen, hanem csak az, hogy a házassági beleegyezés pillanatában olyan mértékben létezzon, hogy képtelenné tegye a személyt érvényes házassági beleegyezés kinyilvánítására.⁵⁹ Ebből a szem-

⁵⁵ Egyre gyakrabban jelentkező probléma az „autizmus”, amely nagyon eltérő fokon jelentkezhet. Egészen „enyhé” változata is eredményezhet olyan, sokszor kívülről nem is látható hatásokat – kényszerképzetek stb. –, melyek meghatározhatják a beleegyezésre való képességet.

⁵⁶ Vö. Coram Stankiewicz, 1990. II. 23, *Monitor Ecclesiasticus* 116 (1991) 300.

⁵⁷ A bizonyíthatóságot jelentősen megkönnyíti, ha állandó pszichikai problémáról van szó. A házasság érvényességét azonban az befolyásolja, ha a betegség a beleegyezés pillanatában, olyan mértékben létezett, hogy az képtelenné tette a személyt a házassági beleegyezés érvényes kinyilvánítására. Vö. PAOLO BIANCHI: Kommentár az 1095. kánonhoz, in AA. VV., *Codice di diritto canonico commentato*, Ancora, Milano, 2001, 887.

⁵⁸ Coram Pompedda, 1990. VII. 19, *Ius Ecclesiae* 4 (1992), 159–160.

⁵⁹ Vö. JOHN BEAL: *Kommentár az 1095. kánonhoz*, i. m. 1303.

pontból tehát a pszichés probléma és a közösülési képtelenség között nincs összefüggés. Más szempontból előfordulhat kapcsolódási pont, hiszen a közösülési képtelenség pszichés okokra is visszavezethető.⁶⁰

Az egyes esetek megítélése és a pszichés betegségek vagy jelenségek pontos besorolása a kánon általános szóhasználatára miatt is nehéz. A törvénykönyv átdolgozása alatt több kifejezés is felmerült – *anomalia psychosexuales, morbus, anomalía, anomalía psychica* –, de végül az 1095. kánon szövegébe az *ob causas naturae psychicae*, vagyis a pszichés természetű ok megfogalmazás került be. Ez az általános megfogalmazás, „pszichés eredetű ok”, abból a szempontból is kritika tárgyává vált, hogy a semmisségi címek egy részének oka nem pszichés eredetű – pl. alkoholizmus –, hanem csak a következmény pszichés.⁶¹ Másrészt a jelenségek igazi „eredetét”, melyekre az 1095. kánon utal, több esetben nem is lehet pontosan meghatározni.⁶² Ezek jogos kritikák az 1095. kánon szóhasználatával szemben. Ugyanakkor az is igaz, hogy az egyházi jogalkotó nem a „pszichés természetű okok” pontos nyelvi és pszichikai elemzését tűzte ki célul, hanem azt kívánta jelezni, hogy léteznek olyan pszichikai tényezők, melyek alkalmatlanná tehetik a személyt arra, hogy érvényes házassági beleegyezést adjon.⁶³

II. János Pál pápának a *Rota Romana* bíráihoz intézett beszédeiben,⁶⁴ mikor a „pszichés természetű jelenségek” értékeléséről és a házasságra gyakorolt hatásairól beszélt, több kifejezést is használt. Ebből is látszik, hogy a jogalkotói szándék nem a kifejezés nyelvi elemzésében fedezhető fel, hanem egy konkrét jelenség házasságra gyakorolt hatásának az értékelésében.

Végezetül meg kell említeni, hogy az is nehézséget jelenthet, hogy az egyes betegségek és jelenségek megítélése pszichológiai iskolánként nagyon eltérhet.⁶⁵

⁶⁰ A közösülési képtelenség pszichés okainak és mindennek kánoni következményeinek bemutatásához lásd CRISTIANO BARBIERI – ALESSANDRA LUZZAGO – LUCIANO MUSSELLI: *Psicpatologia forense e matrimonio canonico*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2005, 150–199.

⁶¹ Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: *Consensual Capacity for Marriage*, i. m. 482.

⁶² Vö. ANGELO D’AURIA: *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, i. m. 180.

⁶³ Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: *Consensual Capacity for Marriage*, i. m. 527.

⁶⁴ Vö. II. János Pál, Alloc., 1987. II. 5, *AAS* 79 (1987) 1453–1459; 1988. I. 25, *AAS*, 80 (1988) 1178–1185.

⁶⁵ Jelentős pszichológiai iskolák a közvéleményre is erőteljes hatást tudnak gyakorolni. Előfordulhat, hogy ugyanannak a jelenségnek a megítélése teljesen más Észak-Amerikában és az egyes európai országokban. A közvélemény nem hatástalan az egyházi bíróságok munkatársaira sem. Vö. EDWARD EGAN: *Psychopathy and the Positing of an Act of Matrimonial Consent*, *Studia Canonica* 10 (1976) 308.

Sőt egyes iskolák politikai-ideológiai függése is igazolható. Ez azt jelenti, hogy politikai és ideológiai nyomás hatására kerülnének fel, vagy éppen tűnnének el bizonyos „jelenségek” az egyes pszichológiai és pszichiátriai iskolák listájáról.⁶⁶

VI. A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK SZÜKSÉGESSÉGE ÉS ÉRTÉKELÉSE

A hatályos Egyházi Törvénykönyv rendelkezése szerint, ha a semmisségi keresetet „elmebetegség” miatt adták be,⁶⁷ szakértők segítségét kell igénybe venni (1680. k.).⁶⁸ Bár az 1095. kánonban meghatározott hármas kategória minden esetben

⁶⁶ Az egyes jelenségek eltérő megítéléséhez és kánonjogi és joggyakorlati szempontból való értékeléséhez lásd PAOLO BIANCHI: *Disturbi di personalità e capacità matrimoniale*, in Hector Franceschi – Migueal Ortiz (eds.): *Verità del consenso e capacità di donazione*, EDUSC, Roma, 2009, 191–219. A második fejezetben az amerikai DSM rendszer bemutatása történik (195–197). Ennek a rendszernek az alkalmazása, illetve az alkalmazásra történő kísérletek sok nehézséget okoztak az elmúlt évek joggyakorlatában. A betegségeket tartalmazó lista meglehetősen széles skálán mozog, és közülük sok nem lépi át az elméleti létezés határát. Továbbá – ahogy arra utaltunk – a kategóriák meghatározása erősen függ ideológiai és politikai befolyástól.

⁶⁷ A CIC csak a 1680. eljárásjogi kánonban használja az elmebetegség kifejezést. Ebből adódóan nem is teljesen világos, hogy mit értsünk rajta. A *Dignitas Connubii* kezdetű utasítás már pontosabban fogalmaz: „Az 1095 kánonban szereplő beleegyezésnek elmebetegség vagy képtelenség miatti hiányáról folyó perekben a bíró vegye igénybe egy vagy több szakértő közreműködését [...]” PCL. Instr., *Dignitas Connubii*, 203. cikk., 1. §, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2005, 150, magyarul: RD. XXX. 52. Lásd még PAOLO BIANCHI: *Le perizie mediche e, in particolare quelle riguardanti il can. 1095*, in Hector Franceschi – Joaquín Llobell – Miguel Ortiz (eds.): *La nullità del matrimonio: temi processuali e sostantivi in occasione della „Dignitas Connubii”*, Edizioni Università Santa Croce, Roma, 2005, 153.

⁶⁸ Egyes vélemények szerint a szakértők szükségességének megítélése jogalkalmazó feladata. Vö. MARIO FRANCESCO POMPEDDA: *Dialogo e collaborazione tra giudici e periti nelle cause di nullità di matrimonio*, *Periodica* 88 (1999) 147–149. Mások szerint csak akkor lehet eltekinteni a szakértők alkalmazásától, ha egyértelműen igazolható – régebbi kórházi jelentésekből, állapotból – az „elmebetegség”. Vö. URBANO NAVARRETE: *Commentarium*, *Periodica* 87 (1998) 624; GRZEGORZ LESZCZYŃSKI: *La prova periziale come uno dei fondamentali mezzi di prova cause matrimoniali per immaturità affettiva*, *Apollinaris*, 74 (2001) 531. Ezt támasztja alá a *Dignitas Connubii* kezdetű utasítás is: „[...] bíró vegye igénybe egy vagy több szakértő közreműködését, hacsak ennek szükségtelensége a körülményekből nem nyilvánvaló.” PCL. Instr., *Dignitas Connubii*, 203. cikk., 1. §, Città del Vaticano, 2005, 150, magyarul: RD. XXX. 43.

szakértői véleményt szoktak kérni, de ennek legnagyobb jelentősége és egyben legnagyobb veszélye a pszichés betegségek esetében van. Már a törvénykönyv átdolgozása alatt akadtak kánonjogászok, akik kifejezték aggodalmukat, hogy veszélyes lehet a CIC általános megfogalmazása, hiszen nehezen ellenőrizhető, hogy milyen pszichikai tényező milyen mérték után eredményezi a házassági beleegyezésre való alkalmatlanságot. A kritika az új törvénykönyv kihirdetése után is megmaradt. Sőt egyre inkább megfogalmazódott, hogy kockázatos a pszichológia és a pszichiátria szerteágazó útvesztőjén haladva minden pszichikai problémát úgy értékelni, mint amely a házasság érvénytelenségét eredményezheti.⁶⁹

A helyi egyházi bíróságok felületes és helytelen joggyakorlata miatt több pápai és szentszéki nyilatkozat is született. II. János Pál pápa a *Rota Romana* bíráihoz intézett éves beszédében több esetben figyelmeztette a hivatal munkatársait, hogy nem minden pszichés betegség eredményezi a házassági beleegyezés érvénytelenségét.⁷⁰ Felhívta a figyelmet arra is, hogy a pszichikai betegségeknek valóban súlyosnak kell lenniük ahhoz, hogy a személyt képtelenné tegyék a házassági beleegyezésre. A pápai figyelmeztetés oka nem volt alaptalan, hiszen jó néhány országban⁷¹ – különösen is az Egyesült Államokban – az egyházi bíróságok kritika nélkül fogadták el a pszichiátriai és a pszichológiai vizsgálatok eredményeit, és mondták ki ezek alapján a házasság érvénytelenségét.

Az Apostoli Szignatúra – amellet, hogy a helyi bíróságok figyelmébe ajánlotta az említett pápai megnyilatkozásokat – 1998. június 16-án kilenc pontból álló határozatot adott ki, melyben összefoglalta a szakértők feladatát és a szakértői vélemények megítélésének kritériumait.⁷² Az összefoglaló kitér a szakértői vélemények pontossága és értékelhetősége mellett arra is, hogy azok olyan módon legyenek elkészítve, hogy a bírók számára is kiderüljön (akik nem pszichológus-

Más szerzők akkor is elképzelhetőnek tartják, hogy a bíróság eltekintsen a szakértő alkalmazásától, ha az túlságosan költséges, vagy az adott országban nincsenek olyan szakértők, akik a keresztény antropológiával összhangban dolgoznak, vagy a személy jó hírének védelme nincs biztosítva. Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: The Apostolic Signature's Revent Declaration on the Necessity of Using Experts in Marriage Nullity Cases, *Studia Canonica* 35 (2001) 40.

⁶⁹ Vö. PAOLO MONETA: *Il consenso matrimoniale*, i. m. 239.

⁷⁰ Vö. II. János Pál, Alloc., 1987. II. 5, *AAS* 79 (1987) 1453–1459; 1988. I. 25, *AAS* 80 (1988) 1178–1185. – A pápai beszédek magyarázatához lásd PAOLO BIANCHI: Casuse psichiche e nullità del matrimonio. Le allocuzioni alla Rota di Giovanni Paolo II: il tema della capacità al matrimonio, *Quaderni di diritto ecclesiale* 16 (2003) 403–431.

⁷¹ Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: *Consensual Capacity for Marriage*, i. m. 478.

⁷² Vö. Sign. Ap., Decr. Prot. N. 28252/97 VT, *Periodica* 87 (1998) 619–622.

sok és pszichiáterek), hogy az adott betegség hogyan érinti a beleegyezésre való képességet. A szakértői vélemény egy a bizonyítékok sorában, melyet nem elszigetelten, hanem a többi bizonyítékkal – tanúk, iratok stb. – együtt kell értékelni.⁷³

Az elmúlt évek legjelentősebb szentszéki dokumentuma, amely a házassági semmissé nyilvánításokkal és ezen belül a pszichés problémákkal is foglalkozik, a Törvénytárgyaló Pápai Tanács 2005-ben kiadott *Dignitas Connubii* kezdetű utasítása. Az utasítás a hatályos CIC-nél jóval alaposabban – 11 cikkelyben (203–213. cikk.) – mutatja be az egyházmegyei bíróságok által felkérhető szakértőkre és szakvéleményre vonatkozó követelményeket. A hatályos Egyházi Törvénykönyv csak arról ír, hogy a szakértők megválasztásában és a szakértői vélemények elfogadásában a bíró szabadsággal rendelkezik (1575. k.), de a törvénykönyv arról már nem tesz említést, hogy a szakértőknek a keresztény tanítás szempontjából milyen követelményeknek kell megfelelniük. A *Dignitas Connubii* kezdetű utasítás azonban kifejezetten az 1095. kánonnal kapcsolatban már kitér arra is, hogy a bíróságoknak olyan szakértőket – pszichológust vagy pszichiátert – kell választaniuk, akik a szakmai jártasságon túl a „keresztény” antropológiát is ismerik.⁷⁴ Azt a veszélyt akarja a *Dignitas Connubii* kezdetű utasítás ezzel elhárítani, hogy a pszichés természetű betegségeket olyan szakértők ítélik meg, akik az emberről, az ember szexualitásáról, szabadságáról, házasságáról stb. a Katolikus Egyház tanításától teljesen eltérő képpel rendelkeznek.⁷⁵ Ugyanakkor nem lehet kimerítő és az élet minden területét lefedő összeállítást adni arról, hogy mi minden tartozik bele a „keresztény” antropológia fogalmába. Általánosan elmondható, hogy nem lehet olyan szakértőket alkalmazni, akik tagadják az emberi szabadságot, illetve azt, hogy az ember képes elkötelezett és végleges döntést hozni.⁷⁶

⁷³ Vö. CRISTIANO BARBIERI – ALESSANDRA LUZZAGO – LUCIANO MUSSELLI: *Psicpatologia forense e matrimonio canonico*, i. m. 212.

⁷⁴ „205. cikkely 1. § Szakértői feladattal azokat kell megbízni, akiknek nemcsak okmányuk van alkalmasságukról, hanem a tudományban és mesterségükben is kiemelkedők, vallásosságuk és becsületességük is dicséretre méltó.

2. § Ahhoz, hogy a szakértő munkája azokban a képtelenségről szóló ügyekben, amelyekről az 1095. kánonban van szó, valóban hasznos legyen, legmesszebbmenően gondoskodni kell arról, hogy olyan szakértőket válasszanak, akik a keresztény antropológia alapelveit magukénak vallják.” PCL. Instr., *Dignitas Connubii*, 205. cikk., Città del Vaticano, 2005, 150, magyarul: RD. XXX. 43.

⁷⁵ Vö. PAOLO BIANCHI: *Le perizie mediche e, in particolare quelle riguardanti il can. 1095*, i. m. 157.

⁷⁶ Vö. PAOLO BIANCHI: *Le perizie mediche e, in particolare quelle riguardanti il can. 1095*, i. m. 158.

Bár a szakirodalom a szakértők alatt együtt szokta említeni a pszichológust és a pszichiátert, de a gyakorlat azt mutatja, hogy inkább pszichiátert, mint pszichológust szoktak felkérni. Ennek elsődleges oka, hogy a házassági beleegyezésre nem kisebb lelki problémák és zavarok, hanem komoly pszichikai betegségek tesznek alkalmatlanná, amelyeket klinikai vizsgálatokkal kell igazolni.⁷⁷ Ezért a *Rota Romana* is inkább pszichiáterek és nem a pszichológus segítségét veszi igénybe.⁷⁸

A *Dignitas Connubii* kezdetű utasítás felszólítja a bírókat, hogy a pszichikai ok természetére és súlyosságára is kérdezzenek rá. A végső döntést, hogy valóban olyan tényezőről van-e szó, amely a személy és a környezete számára nemcsak nehézséget okozott, hanem alkalmatlanná is tette az érvényes házasságkötésre, a bíró hozza meg.⁷⁹

Ki kell derülnie, hogy milyen betegségről van szó, és az milyen mélyen érinti az illető személyiségét és értelmi képességét.⁸⁰ A szakértői véleménynek objektív bizonyítékokat kell felsorakoztatnia: klinikai jelentések, bizonyítható írásos megnyilvánulások (pl. levelek, sms, email stb.), tanúkkal alátámasztható problémás magatartás, amelyből kiderül, hogy a kérdéses személynek valóban van-e pszichés eredetű problémája.⁸¹ Lehetnek olyan tényezők is, melyek nem biztos, hogy kiderülnek az iratokból és a bizonyítékokból – például családi háttér, szülők befolyása stb. –, de a házasság érvényességének megítélésénél ezeket a tényezőket is figyelembe kell venni. Soha nem szabad elfelejteni, hogy a legjobban elkészített pszichológiai vagy pszichiátriai szakvélemény sem jogi irat.⁸² Felhasználható a házasság érvényességének megítéléséhez, de nem a pszichiátria vagy pszichológia szakvélemény dönt abban, hogy a házasságot érvényesnek vagy érvénytelennek ítéljük.⁸³ A szakértői vélemény segítség a bizonyítás folyamatában és a

⁷⁷ Vö. PAOLO BIANCHI: *Le perizie mediche e, in particolare quelle riguardanti il can. 1095*, i. m. 156–157.

⁷⁸ A helyi bíróságoknál azonban előfordul, hogy pszichológust kérnek fel. Vö. AUGUSTINE MENDONÇA: *The Apostolic Signature's Revent Declaration on the Necessity of Using Experts in Marriage Nullity Cases*, i. m. 37.

⁷⁹ Vö. PCL. Instr., *Dignitas Connubii*, 209. cikk., 3°, Città del Vaticano, 2005, 154, magyarul: RD. XXX. 43.

⁸⁰ Vö. MARIO FRANCESCO POMPEDDA: Dialogo e collaborazione tra giudici e periti nelle cause di nullità di matrimonio, *Periodica* 88 (1999) 152.

⁸¹ Vö. PAOLO BIANCHI: *Le perizie mediche e, in particolare quelle riguardanti il can. 1095*, i. m. 149.

⁸² Vö. ANTONI STANKIEWICZ: La configurazione processuale del perito e delle perizie nelle cause matrimoniali per incapacità psichica, *Quaderni Studio Rotale* 6 (1991) 57–61.

⁸³ Vö. PAOLO BIANCHI: *Le perizie mediche e, in particolare quelle riguardanti il can. 1095*, i. m. 150.

tények értékelésében, de sohasem szabad azt automatikusan elfogadni.⁸⁴ Ezért is szokták hangsúlyozni, hogy a bíró a „szakértők szakértője”, mert neki kell a szakértői véleményeket a házasság kánoni érvényességének szempontjából értékelni.⁸⁵

KÖVETKEZTETÉSEK

Bizonyos értelmi képesség minden jogcselekmény érvényes végrehajtásához szükséges. A házassági beleegyezés minősített jogcselekmény, ezért az egyházi jogalkotó külön is kifejezésre jutatja, hogy a házassági beleegyezéshez minimális értelmi képességek megléte szükséges.

Mivel már az 1983-as Egyházi Törvénykönyv kihirdetése előtt megnövekedett azoknak a házasság semmissé-nyilvánítási kereseteknek a száma, ahol a per címet valamilyen pszichés nehézség képezte, az új CIC kiadására esedékessé vált, hogy a kérdést átfogóan és egyetemesen rendezzék. Ennek a szándéknak igyekeztek eleget tenni az 1095. kánon megszövegezésével.

Mára azonban világossá vált, hogy az 1095. kánon három általános kategóriája nagyon sok nehézséget hordoz. Az értelem elégséges használata; az ítélőképesség súlyos hiánya és a pszichikai természetű okok nem pontos jogi kifejezések. A pontos jogalkalmazáshoz a jogalkalmazó bíróságoknak egyszerre kell(ene) figyelembe venni a pszichológia és a pszichiátriai kutatások eredményeit, a felsőbb bíróságok joggyakorlatát, valamint a joggyakorlat ítéleteit felhasználó szakirodalmat. A helyi egyházi bíróságok állománya azonban sokszor nincs birtokában ennek a szakismeretnek.

Továbbá a joggyakorlat és a szakirodalom magas szintű ismeretét tételeznél fel egyrészt a pszichológiai iskolák véleményeinek és a betegségekről összeállított listáinak általános értékelése, másrészt az egyes konkrét esetekben a szakértői vélemények felülvizsgálata is.

Mivel előreláthatóan nem feltételezhető, hogy az 1095. kánon három általános kategóriája alapján beadott semmisségi keresetek száma az elkövetkező években csökkenni fog, az említett szempontokat a helyi bíróságoknak figyelembe kell(ene) venni. Csak így kerülhető el, vagy állítható meg az a folyamat, hogy az egyházi bíróságok tekintélye jelentősen csökkenjen, és a bíróságok joggyakorlata és maga a „semmissé-nyilvánítás” komolysága elvesszen.

⁸⁴ Vö. MARIO FRANCESCO POMPEDDA: *Dialogo e collaborazione tra giudici e periti nelle cause di nullità di matrimonio*, i. m. 146.

⁸⁵ Vö. CRISTIANO BARBIERI – ALESSANDRA LUZZAGO – LUCIANO MUSSELLI: *Psicopatologia forense e matrimonio canonico*, i. m. 215.